

SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ A COMITATULUI HUNEDOARA ÎN PERIOADA 1849–1867

Viorel Vânătoru
Elenuța Mărioara Vânătoru

După revoluția de la 1848-1849, în provinciile Austriei se întronează o lungă perioadă de reacțiune, menită să consolideze domnia Habsburgilor și unitatea imperiului, care primiseră grele lovituri în timpul revoluției. În consecință întărirea aparatului de constrângere, mărirea contingentului de poliție și jandarmerie, instalarea guvernatorilor militari, decretarea stării de asediu, reintroducerea cenzurii sunt măsuri luate de Curtea de la Viena pentru întărirea regimului absolutist; în administrație, în justiție și în învățământ se impune ca limbă oficială, germana. În același timp, năzuințele naționale sunt repimate cu asprime – văzându-se în ele primejdii centrifugale de desprindere de imperiu.¹ Pe de altă parte, pe plan economic, absolutismul continuă politica industrială în favoarea Austriei, subordonând prin aceasta industria și comerțul celorlalte țări ale imperiului și influențând dezvoltarea inegală a burgheziilor diferitelor naționalități². Toată această guvernare în forță durează zece ani, după care la capătul unui deceniu de guvernare absolutistă, situația internă și eșecurile suferite pe plan extern constrâng Curtea din Viena să adopte o fațadă constituțională. „Regimul liberal” decretat prin diploma imperială din 20 octombrie 1860 și prin patentă din 26 februarie 1861 se anunța de la început a fi un amestec hibrid de principii feudale învechite și reforme moderne burgheze, a cărui finalitate va fi încheierea compromisului austro-ungar din 1867³.

Transilvania, provincie a imperiului austriac, a cunoscut intens aceste manifestări simptomatice socio-economice și politice promovate de Curtea de la Viena în anii 1849 – 1867. Ca parte integrantă a Transilvaniei și comitatul Hunedoara a cunoscut aceeași evoluție sinuoasă pe plan social-economic și politico-administrativ.

De altfel, după instaurarea absolutismului, Transilvania a devenit o provincie care depindea direct de guvernul imperial de la Viena, fiind condusă de un guvernator numit de împărat. Reședința guvernatorului fusese stabilită la Sibiu. Concomitent cu aceste măsuri a avut loc și reorganizarea administrativă a Transilvaniei, comitatele fiind desființate, iar în locul lor se alcătuiesc șase districte militare fiecare district având în frunte un comandant militar asistat de un consilier civil⁴.

1. xxx Istoria României, Compendiu, București, 1969, p. 370.

2. Ibidem, p. 377.

3. Ibidem, p. 378.

4. xxx Pentru libertate și unitate națională, documente hunedorene. 1848 – 1920, București, 1990, p. 17.

Pe linia organizării administrative a Transilvaniei de o importanță aparte este patenta imperială din 13 aprilie 1851 care prevedea organizarea senatului imperial a cărui misiune era de a da ajutor „coroanei și ministerului cu cunoștințele și experiențele sale pentru ca în legislatură să se poată ajunge la uniformitățile în ce privește principiile fundamentale”⁵. Aceasta însemna că dreptul de a decide rămânea, în continuare, un atribut al monarhiei absolutiste austriece. De aceea, când s-au lărgit competențele senatului amintit, în sensul discutării și votării bugetului, s-a făcut un pas important spre constituționalism, fapt dovedit și de patenta imperială din 5 martie 1860, prin care senatul imperial de la Viena era: „înmulțit în mod excepțional prin consilieri extraordinari”⁶. Cu această hotărâre trei reprezentanți ai propriului român din monarhia austriacă au primit dreptul de intrare în senatul imperial. Este vorba de episcopul Andrei Saguna, ca reprezentant al poporului român din Transilvania, de Andrei Mocsony, reprezentant al Banatului și Cavaler de Petrina, reprezentantul Bucovinei⁷.

Realizarea parțială a unității de stat prin unirea Moldovei cu Muntenia la 24 ianuarie 1859 a constituit un nou prilej pentru intensificarea luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania și, firește, a celor din comitatul Hunedoara. Astfel, într-un raport al cercului Orăștie se spunea, încă din 1858, că „principatele Moldova și Țara Românească din punct de vedere strategic nu pot exista fără Transilvania. Cine vrea să stăpânească principatele trebuie 'nainte să cucerească Transilvania’”⁸. Peste un an, în 1859, un alt raport al aceluiași cerc Orăștie, adresat Ministrului de Interne austriac, sublinia că locuitorii din Orăștie susțineau ideea de unire a celor două principate românești⁹.

La 6 iunie 1848 emanciparea iobagilor fusese proclamată de către Dieta transilvană sub presiunea maselor țărănești, nobilimea transilvană oferind, într-o situație critică, concesi de circumstanță, în speranța că tot ea le va putea nesocoti prin amendamente și „completări” ulterioare. Potrivit prevederilor legii, iobagii, adică acei țărani dependenți care aveau pământuri urbariale (sesii) deveneau „proprietari liberi” ai acelor pământuri ale lor, în timp ce țăranii fără pământ urbarial, care lucrau pe rezerva senioreală sub denumirea de jeleri și curialiști sau convenționaliști continuau să rămână în vechile condiții de dependență feudală. Un iobag era deci eliberat de servituțiile feudale prestate pentru pământul urbarial; dacă pe lângă acest pământ urbarial, mai avea în folosință și pământ din rezerva senioreală, el se menținea în dependență feudală față de acesta, în condiții care, în majoritatea cazurilor, erau similare vechilor sarcini iobăgești¹⁰.

Foștii „domni de pământ” se resemnau greu cu ideea că trebuiau să renunțe pentru totdeauna la munca gratuită (robota) și în consecință la pământul urbarial ce se desprindea de trupul moșilor rămase intacte. Pentru a ieși din

5. Păcățianu, T.V., Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară, vol. VII, Sibiu, 1904, p. 6.

6. Ibidem.

7. Ibidem.

8. Popescu, M., Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848 – 1859, București, 1929, p. 240.

9. Arh. Naț. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, Prefectura Orăștie, dosar 5/1860, f.110.

10. xxx Istoria României, Compendiu, București, 1969, p. 377.

impas foștii stăpâni de pământ inventau restanțe de plată, datorii neachitate, prețineau despăgubiri pentru pagubele suferite de ei în timpul revoluției, negau natura urbarială a pământurilor, a pășunilor sau a pădurilor stăpânite până atunci de iobagi, constrâneau pe țăranii jeleri și curialiști la prestații duble față de sarcinile impuse în trecut, și toate acestea cu sprijinul și cu directa complicitate a autorităților locale – administrative și militare habsburgice.

În astfel de împrejurări este lesne de înțeles că țăranimii nu-i rămânea de ales decât calea rezistenței îndârjite pe pozițiile cucerite de revoluție și smulgerea cu forța a drepturilor refuzate. Agitațiile și nemulțumirile țăărănești vor continua toată această perioadă în întreaga Transilvanie ca și în comitatul Hunedoara. De pildă, în martie 1850, Barcsai Suzana Eperjesi Ignatzno din Orăștie se plângea comisariatului cercual din Orăștie că jelerii din Tămășasa refuză efectuarea robotei. Comisarul arată în răspunsul său că, față de rezistența jelerilor trebuie să se aplice dispozițiile publicațiilor guberniale privind această chestiune¹¹.

Un alt nobil din Jeledinți făcea, la 4 mai 1850, o plângere subcercului Batiz în care arăta că jelerii din Jeledinți nu mai vor să păstreze robota. Cei mai încăpățânați se dovediseră a fi Busuioc Andrei și Nicolae Muntean care au fost pedepsiți cu arest sever, unde au stat 48 de ore numai cu pâine și apă¹².

Plângerile – formă de luptă socială – ale foștilor iobagi către administrația comitatului Hunedoara abundă. În iunie 1850, Ioan Stănilă din Vaidei se adresează comisarului subcercual din Râu Bărbat pentru a fi lăsat în stăpânirea „puținței de moșii” pentru că domnul „la care făcea robota pentru moșie” nu știe „cu ce decret a stat înaintea domnului ai conscrierii dării”, așa încât „s-a scris moșia la acela la care robota a făcut până la libertate, în toată săptămâna”. Mai mult, pentru acea „moșie” el „birul sau darea, forșponturile, aruncurile și alte poveri ce veneau sau vin acuma” le-a împlinit sau le împlinește, după cum reiese din „testimonium-ul” dat de căpetenia satului Vaidei și alți oameni din sat. Se spune în testimonium: „Noi subscrisii oameni și căpetenia satului Vaidei dăm aceasta la cinstitul cezaro-regesc comisariat al subcercului Râu Bărbat cum că Ion Stănilă din satul nostru Vaidei stăpânește moșia de douăzeci de ani, cu slujbe la domnul său, ca fieștecă, robotari ce erau până la libertate... Dăm adevărul, de lipsă fiind, și prin jurământ vom arăta cum că Ion Stănilă a stăpânit moșia cu robota, până la libertate, darea, aruncurile și altele le-a împlinit și le împlinește și pe cale dreaptă i se cade moșia lui”¹³.

În 1851 locuitorii din Hărău adresează o petiție guvernatorului Transilvaniei, Carol de Schwarzenberg. Într-o frumoasă limbă românească se spune în document: „Mai jos subscrisii, de când ne-am pomenit noi, părinți, moșii și strămoșii noștri, ne-am pomenit făcând slujba, robota, la posesorii din Hărău, cărora ca iobagi le-am făcut o zi în săptămână de lucru, peste anul întreg, 52 de zile, cu mâncarea noastră. Afară de aceasta, slujbă la secere, la cules cânepa și la cules de cucuruz nu ni s-a știut; muierile noastre au fost silite la melitatul cânepii, la tors, la cernutul grâului și la cules de mazăre, și la țesut... Acuma s-au sculat posesorii maghiari de aici asupra noastră, să ne caute de jeleri

11. Arh. Naț. Deva., fond Prefectura județului Hunedoara, Cercul Deva, dosar 12/1850, f. 6.

12. Ibidem, f. 4–5.

13. Ibidem, Cercul Hațeg, Subcercul Pui, dosar 16/1850, f. 1–2.

(inquilini), să le facem slujbe sau să le ieșim de pe moșie și din căși; de vreme ce noi *a memoria humana* ne-am pomenit ca iobagi, făcând posesorilor de aici robote, după puțintica de moșie ce am ținut, o zi în săptămână... precum am înșirat mai sus, ca oameni cu sălașuri... și greutăților publice supuși, serenității voastre cu lacrimi ne rugăm să se milostivească a căuta spre noi și grațios a ordina ca, posesorii de aici ca niște rebeli ce or fost în vremea revoluției, să nu ne exturbe fără să fim și noi și dâșii îndreptățiți la scaunul de judecată, până când cerem să avem pace și liniște"¹⁴. Dar locuitorii din Hărău nu se sfiiesc să critice atitudinea administrației locale, după cum reiese din următorul document: „În zilele trecute am așternut o suplică serenității sale, principele guvernator, Carol de Schwarzenberg, cu trecere în jos pe la Deva, adică în 5 iulie a.c. (1851) în care suplică ne-am arătat greutățile cu care ne asupresc foști nemeși, de aici din Hărău, pe care vreo 50 de familii vrând prin mișelie să ne aibe și să ne țină de jeleri. Noi să le fim jeleri nicidecât nu ne ținem, fiincă noi am fost robotași, nu curtenii lor, oameni care am făcut slujbă iobăgească și am purtat toate greutățile de obște (*onera publica*). De vreme ce domnul administrator Strohmayr, dimpreună cu comisarul de subcerc, acuma foarte tare stau în partea nemeșilor, pe noi cu amenințări îngrozindu-ne și altele, preaonoratulul cezaro-regesc District Comando cu plecaciune ne rugăm să se milostivească a ordina ca de domnul administrator și de către subcomisar să nu fim asupriți atâta mulțime de oameni, și cu atâta mai vârtos, că noi, în privința aceasta, ne oprim pe scaunul de judecată"¹⁵. Se pare totuși că prea puține plângeri ale locuitorilor comitatului Hunedoara adresate autorităților erau rezolvate favorabil. În acest sens se poate cita plângerea locuitorilor din Acmar, din 11 septembrie 1851, adresată Guberniului Transilvaniei. Se spune în document: „Am așternut până acum 5 suplice cu acesta, la înaltul cezaro-regesc Gubernium, 5 la District Comando a Albei, altele la comisariatul cercului din Alba, pentru greutățile ce am suferit și suferim de la familia Barcsaiană care în hotarul Acmarului neavând nici un pământ, decât robota, cu puterea a luat pământurile de la oameni, ne-a cuprins pădurea satului, pe cei ce or umblat în treaba satului i-au scos din case, le-a stricat casele și i-au bătut așa tiranește, încât, din bățai or și murit. Dijma de 60 de ani din toate rodurile noastre or luat-o cu puterea, măcar că nu or avut nici un drept. Și domnul comisar în partea noastră nu cercetează nimica, numai în partea foștilor proprietari. Dregătoriile noastre (ale administrației austriece n.n.) în contra lucră cu noi, că în loc de ajutor ne bagă în temniți și ne bat tiranește pentru că căutăm și noi drepturile noastre"¹⁶.

Dreptul de folosire a pădurilor a iscat mari controverse între locuitorii satelor și foștii stăpâni de pământ. Demne de semnalat sunt plângerile înaintate de locuitorii din Certej și Șoimuș în anul 1851, adresate guvernatorului civil și militar al Transilvaniei în care locuitorii celor două sate arată că pentru pagubele produse în păduri baronului Banfi Albert, în timpul revoluției, cele două comunități

14. Ibidem, Cercul Deva, dosar 36/1851, f. 108–109.

15. Ibidem, Districtul Militar Alba, dosar 34/1851, f. 234–135.

16. Ibidem, Cercul Alba, dosar 66/1851, f. 178–180.

au fost silite de către autoritățile locale să plătească 4000 și respectiv 2106 florini. Dar în plângeri se arată că „noi, neștiindu-se la aceasta vinovați, am protestat cu gura că nu ne cunoaștem vinovați sau la baron cu nimica datori a plăti. Așa că nu plătim”¹⁷. Mai ales că „pădurile din hotarul nostru nu s-au tăiat prin noi înșine ci însuși prin rebeli care în timp de 5 luni au fost staționați în satul nostru unde țineau cordon contra românilor munteni (din Munții Apuseni n.n.)”¹⁸. Rebelii menționați în text erau insurgenții maghiari care „ne sileau a merge cu carele în pădure să ducem lemne pentru a face focul noaptea la forposturi, că almintrilea ne spărgeau sălașurile noastre, și nu numai pe noi ne-au deprădat ci însuși pe conaționali lor, precum exemplu este curtea lui Barcsai Laslo care se află în satul nostru și prin ei s-a jefuit”¹⁹.

Comunitatea Zdrapți adresează la 20 iulie 1852, o petiție împăratului Austriei, Franz Iosef I, în care se spune: „... noi nu am fost niciodată jeleri, ci coloni care, acum, trebuie să fim liberi de toate prestațiile către foștii posesori. Însă, spre marea durere a noastră, nu e așa. Pentru că domnul subcomisar din Brad, Uber, pe simpla cerere a doamnei Balinth Șandoroae ne-a adus robi și ne-a silit să dăm pe tot anul, la numita doamnă, 18 florini valută prin care sântem răpiți de proprietatea pământului și aruncați într-o stare foarte rea. De aceea, cu cea mai adâncă supunere, ne rugăm să se îndure Maiestatea voastră cezaro-regească apostolică a ne face iară proprietari liberi despre acele pământuri”²⁰.

Purtarea abuzivă a grofilor din comitatul Hunedoara este subliniată de o altă petiție adresată tot împăratului Austriei. De data aceasta comunitatea Strănița arată, la 22 iulie 1852, nesocotirea drepturilor locuitorilor din Strănița de către grofii din Petreni (probabil Dupăpiatră)²¹. În orice caz plângerile către împărat sunt, în tot cursul anului 1852, foarte numeroase, și ele prezintă o stare de agitație și nemulțumire în rândul țăranilor. Locuitorii din Ociu reclamă împăratului purtarea violentă a lui Hollaki Ștefan, atât în calitate de stăpân de moșie cât și în calitate de comite suprem: „În timpurile cele demult, precum ne-au spus și bătrânii noștri, ba însuși dintre noi cei bătrâni chiar adevărat știm, în comunitate Ociu au fost 6 moșii dintre care numai una a posedat-o domnia de pământ, celelalte au fost ale coloniilor; după aceea, tatăl domnului nostru de pământ, Hollaki Ștefan, ca suprem comite, violent, fără a-l putea cineva contrazice, a ocupat toate țărinile cele mai bune și mai roditoare și a făcut din dânsule alodium. Deci înțelegând noi că pământurile coloniale n-or fost drept a se lua de la coloni, ori în ce chip a se face alodium și fiind aceasta oprită de lege, ne rugăm de grația Maiestății sale apostolice a da poruncă și orânduială împărătească prin care noi să ne putem recăpăta pământurile noastre coloniale ce cu violență de domnul de pământ au fost ocupate și în alodium întoarse”²². Față de abuzurile comise de Varodi Ianos, domnul pământului, împotriva lui Simion Țârlea,

17. Ibidem, dosar, 7/1851 f. 81-82 și 87-88.

18. Ibidem.

19. Ibidem.

20. Ibidem, Districtul Militar Alba, dosar 32/1852, f. 190-191.

21. Ibidem, f. 164-165.

22. Ibidem, Cercul Baia de Criș, dosar 9/1853, f. 15.

bătrânii și birăii satului Cârnești, dau, în iulie 1852, o adeverință, cu greu jurământ, pentru a atesta că numitul Simion Târlea a plătit în tot anul „birul cuviincios și a făcut zilele obișnuite ca iobag adevărat pentru moșie”²³.

În toată perioada anilor 1852-1853 se semnalează plângeri lae țăranilor și din alte comunități ale comitatului Hunedoara. Locuitorii din Boia Bârzii, Lunca Cernii, Măcești, Batiz, subliniază abuzurile domnilor de pământ în zeci de plângeri adresate autorităților comitatense sau împăratului. Față de această situație Curtea din Viena încearcă reglementarea situației agrare. În acest sens sunt promulgate patentele urbariale din 1853 și 1854 care legiferau transformarea proprietății feudale în proprietate de tip capitalist. Aceste încercări nu au rezolvat problemele acute ivite în cadrul relațiilor agrare din comitatul Hunedoara. Deceniul cuprins între anii 1857-1867 cunoaște aceeași stare de nemulțumire în rândul țăranimii, dacă nu cumva mai mare, stare generată de conflictele dese dintre foști iobagi, iar după 1854, și jelerii eliberați și foștii domni de pământ. Semnificativă este plângerea locuitorilor din Lăpușnic din anul 1857, adresată administrației cercului Deva. Se arată în document că, deși li se citise slobozenia din iobăgie, feciorii domnului Lazar Pali au luat pământurile de la toți iobagii (foști n.n.) dar acest lucru nu e posibil pentru că ei, locuitorii din Lăpușnic, nu au fost jeleri și au plătit porția pământurilor de sute de ani până în 1854²⁴.

Aspectul luptei sociale capătă și accente de luptă națională. Astfel anii 1849-1852 sunt ani în care Avram Iancu, conducătorul revoluției de la 1848/49 din Transilvania, se implică în calitate de apărător în procesul lung pornit de locuitorii Munților Apuseni împotriva fiscoșilor pentru pădurile din munți, pentru acele păduri care după, spusele unui contemporan, erau pâinea cea de toate zilele a moșilor. Sunt anii aprigei încăleștări intelectuale pe care o duce Iancu cu autoritățile imperial austriece, anii care îl vor marca sufletește pentru tot restul vieții sale²⁵. Pe de altă parte încercarea de introducere a limbii maghiare ca limbă oficială este primită cu proteste din partea populației românești din comitatul Hunedoara. Semnificativă în acest sens este scrisoarea protopresbiterului din Dobra, Nicolae de Crainic, care, în iunie 1861 se adresează Oficiolatlui comitatens al Hunedoarei, cerând ca „onorabilul oficiolat comitatens să binevoiască a nu-i mai împărtăși hotărâri și corespondență în limba maghiară căci preoțimea și poporul român nu înțelege limba aceea, și prin urmare oficiolatul comitatens e rugat să țină seama că limba română, în toate afacerile, e asemenea coordonată cu cea maghiară în comitat, deci la români să se scrie românește pentru că numai așa se susține egala îndreptățire”²⁶.

Considerăm că tot sub aspectul luptei sociale și naționale se pot face câteva mențiuni despre strădaniile populației românești din comitatul Hunedoara, în perioada 1849-1867, de a-și dezvolta o rețea școlară. Dorința populației românești de a avea școli a fost atât de mare încât nici un efort material nu a fost precupețit. Documentele vremii oferă aspecte semnificative despre evoluția

23. Ibidem, Cercul Hațeg cu subcurcile, dosar 26/1852, f. 2.

24. Arh. Naț. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, Prefectura Orăștie dosar 30/1856, f. 99–100.

25. Retegan, S., Cinci petiții inedite din 1852 ale lui Avram Iancu, în „Sargeția”, nr. 9/1972, p. 247–258.

26. Arh. Naț. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, dosar 35/1861, f. 1–2.

învățământului în comitatul Hunedoara în perioada sus menționată. De pildă, în anul școlar 1852/1854, în protopopiatul Dobra, în 20 de sate existau 418 băieți și 70 fete de vârstă școlară, în total 488 tineri. În 12 sate nu învăța nici o fată, cele mai multe (21) urmau școala din Roșcani, în opt sate școlile funcționau în case particulare, în trei sate clădirile școlilor se aflau în construcție, iar în nouă sate existau construite școli comunale²⁷.

În 1852 pe raza protopopiatului Hațeg, în orașul Hunedoara existau 62 băieți și 48 fete. Din raportul învățătorului Simion Popovici de la Hunedoara aflăm că din 110 copii de vârstă școlară frecventau școala doar 27 băieți. Cauza slabei frecvențe școlare se datora „sărăciei”²⁸. La Vaidei din 165 copii de vârstă școlară frecventau școala doar 45. În protopopiatul Baia de Criș erau 212 copii de vârstă școlară – 122 băieți și 90 fete – și frecventau școala numai 35 băieți și 5 fete. Motivele erau, probabil, similare cu cele din raportul învățătorului amintit anterior.

La Deva, protopopiatul local raporta cu o undă de amărăciune: „dregătorii politici nu fac nici un pas în cauza școlilor și ce fac, fac numai la părerea impusă, niciodată însă cu intențiunea de a-și ajunge scopul, ba unii pe cât pot numai pe sub mână, pun atâtea și atâtea piedici în calea învățaturii”²⁹. Totuși, se poate afirma că spre anul 1860 în comitatul Hunedoara s-a înregistrat o creștere a rețelei școlare și a numărului de învățători, pentru că dintr-un conspect despre situația școlilor principale și populare și despre învățătorii care funcționau în acestea reiese că în comitatul Hunedoara erau 109 școli și 107 posturi de învățători. De pildă, în Deva, în 1860, unde existau 5 parohii catolice și 39 ortodoxe (a se observa proporția, favorabilă net populației românești de religie ortodoxă), existau 4 școli catolice triviale și una de fete și 42 școli triviale necatolice, cu un personal didactic format din 44 profesori la școlile necatolice, și 4 profesori la cele catolice. Numărul copiilor în vederea școlarizării erau de 1296 băieți și 962 fete. Frecventau școala 124 băieți și 68 fete³⁰.

În subcercul Geoagiu erau 2 școli triviale catolice (una în Cigmău, alta în Homorod), 16 școli triviale necatolice, una cu limba de predare germană, în Geoagiu. Numărul învățătorilor era de 17 în școlile catolice și unul la școala germană. Se afla un număr de 999 băieți și 1113 fete de vârstă școlară. Urmău cursurile școlilor 516 băieți și 390 fete³¹.

Probabil că din cauza sporului natural de populație și a seriozității recensămintelor școlare trebuie explicat faptul că numai după 6 ani, în 1866, numărul copiilor de vârstă școlară a crescut sensibil în toate protopopiile comitatului Hunedoara³².

În zona celor două preturi, Brad și Baia de Criș, se constată o intensificare a acțiunii clerului și intelectualității române din Țara Zarndului pentru

27. Pe larg se poate consulta lucrarea „Din istoria învățământului hunedorean”, Deva, 1973.

28. Ibidem, f.56–57.

29. Ibidem

30. Arh. Naț. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, Prefectura Orăștie, dosar 5/1860, f. 41–43.

31. Ibidem, f. 117.

32. Arh. Naț. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, Prefectura Orăștie dosar 5/1860, f. 41–43 și f. 117.

îmbunătățirea stării învățământului. Ca urmare în 1869, după lungi eforturi, se va înființa Gimnaziul din Brad³³.

Centre școlare mai puternice s-au menținut la Baia de Criș, Crișcior, Vața Băi, Tomnatec, Valea Brad ș.a.

În Țara Hațegului, parte importantă a comitatului Hunedoara, orașul Hațeg a exercitat în privința dezvoltării școlilor o puternică influență nu numai în depresiunea Hațeg ci și în depresiunea Valea Jiului³⁴. Școlile existente aici se grupau în școli populare, confesionale Greco-orientale în depresiunea Hațegului și școli-greco-catolice în depresiunea Valea Jiului. Au existat și școli grănicerești la Baru, Zeicani și un timp la Hațeg. Desigur problema școlarizării copiilor din satele de munte era mai dificilă, în zona Hațegului, în munții Orăștiei, în satele de deal din stânga Văii Mureșului. În comune ca Lunca Cernii, Bătrâna, Boșorod etc., aproape în întreaga perioadă – 1849-1867 – nu au funcționat școli, iar în alte sate de munte ca Grid, Alun, Bunila, Lelese au funcționat școli numai în unii ani³⁵.

Se poate concluziona că învățământul din comitatul Hunedoara a făcut progrese însemnate în anii amintiți anterior. Greutățile semnalate privind construirea de școli, salarizarea învățătorilor și pe alocuri slaba frecvență a copiilor se explică prin situația grea a maselor populare din comitat, la care se adaugă lipsa de interes a organelor administrative ca să nu mai amintim despre frecvențele ciocniri dintre cultele religioase care încercau să subordoneze tot mai mult școlile. Centre școlare mai puternice au fost în Hațeg, Brad, Deva, Orăștie, Dobra, Geoagiu și mai puțin Petroșani și Hunedoara.

Contrar unor opinii mai vechi, conform cărora Transilvania ar fi cunoscut o evoluție mai înceată în domeniul dezvoltării economiei de tip capitalist, numeroase documente de epocă, respectiv pentru anii 1849-1867, atestă o evoluție ascendentă, a economiei de tip capitalist.

În 1856, de pildă, în comitatul Hunedoara se consemnează date semnificative pentru dezvoltarea industriei extractive și prelucrătoare. Argila, folosită în olărit, în producerea țiglelor etc., se exploata în zona Hălmagiu, Deva, Pui, Orăștie, Ilia, Hațeg. Locuri mai importante de extracție erau la Târnăvița, Deva, Baru Mare, Roșcani, Bucova, Silvașul de Jos, iar prelucrarea se făcea în atelierele de la Târnăvița, Obârșia, Baru Mare, Orăștie, Roșcani, Hațeg, Sarmizegetusa etc. Numărul lucrătorilor, care probabil în marea majoritate proveneau din foștii iobagi și jelerîsărăciți, se situa, în ateliere de prelucrare, între 5-20, fiind plătiți zilnic cu un salariu de 20-30 creițari. Valoarea produselor prelucrate din argilă era cuprinsă între 30-2500 florini³⁶. De la Bucova și Sarmizegetusa se extrăgea marmura. Gipsul se obținea la Hobița și în jurul Orăștiei. Existau șteampuri și mori de piatră pentru prelucrarea pietrei care se folosea la fundații, în zidărie etc.³⁷.

33. xxx Din istoria învățământului hunedorean, Deva, 1973, p. 58.

34. Ibidem, p. 67.

35. Ibidem, p. 69.

36. Arh. Naț. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, Prețuri, dosar 17/1855, f. 25.

37. Ibidem.

Mineritul continuă să se dezvolte intens în comitatul Hunedoara în anii 1849-1867. Permisele de exploatare minieră, de concesiuni miniere pentru perimetre miniere în vederea exploatării ca și construirea de mine și șteampuri sunt de ordinul sutelor și atestă puternicul avânt al mineritului. Tabelele statistice referitoare la producția de aur, argint, cupru, plumb, mercur, fier etc., sunt întocmite trimestrial și trimise spre centralizare Căpitănatului minier Zlatna. Cantitățile mari de aur și argint sunt preschimbate la Oficiile de schimbare a aurului din Transilvania și din Viena³⁸. Perimetrele miniere aurifere se află în zona Brad și Săcărâmb. de la Țebea se extrăgea cărbune. Zona Văii Jiului începe să intre în centrul atenției în vederea exploatării cărbunelui. Cadrele de specialiști minieri sunt formate la Școala montanistică de la Săcărâmb, înființată încă din 1835. Transportul sării pe Mureș este constant în această perioadă. Șoimușul este în continuare Oficiul sării și aici se aflau depozitele de sare și Oficiul vămii. Veniturile statului erau substanțiale.

Agricultura rămâne în continuare preocuparea principală a locuitorilor din comitatul Hunedoara. În subcercul Geoagiu, care cuprindea 32 de localități, suprafața agricolă arabilă era, în 1859, de 27.469 iugăre, fiind repartizate în zona Geoagiu, Bobâlna, Băcăia, Boi, Cigmău, Folt, Homorod, Rapoltu Mic, Rapoltu Mare; livezile și grădinile aveau o suprafață de 7.577 iugăre și 1427 stânjeni pătrați; fânețele ocupau 7.149 iugăre și 1138 stânjeni pătrați, iar pădurile aparținătoare satelor subcercului Geoagiu se întindeau pe 25.808 iugăre și 890 stânjeni pătrați. Deci un total de 70.297 iugăre și 284 stânjeni pătrați pentru întreaga suprafață arabilă și nearabilă. Ce se producea pe terenul agricol? Grâu – 6080 merțe austriece; seară – 6130 merțe; ovăz – 6175 merțe; porumb – 17320 merțe; cartofi – 1740 merțe; sfeclă – 68 merțe; varză – 1182 căpățâni; fructe – 1645 merțe; vin – 2590 vedre; fân – 10740 zentner (chintale); paie – 1029 chintale; cânepă – 1275 chintale; ceară – 67 chintale; unt – 16 chintale; miere – 130 chintale; brânză – 136 chintale; lapte – 61 chintale; lână – 188 chintale. Numărul animalelor este impresionant. Erau, în satele subcercului Geoagiu, 464 cai, 3198 boi și tauri, 2937 vaci, 7352 oi, 1663 capre și 6058 porci³⁹.

În 1858 în cercul Orăștie, care avea o suprafață de 189.975 iugăre și cuprindea 40 de sate cu un număr de 6812 case, 7159 familii, din care 14.777 erau bărbați și 14.747 femei, suprafața terenului agricol era de 25.032 iugăre și 646 st. pătrați. Podgorii – 574 iugăre și 575 st. pătrați; livezi – 16.244 iugăre și 948 st. pătrați; pășuni – 15.920 iugăre și 723 st. pătrați; pădurile – 132.138 iugăre și 1180 st. pătrați; Totalul suprafeței arabile și nearabile era de 189.975 iugăre și 872 st. pătrați. Producția agricolă obținută era următoarea: grâu – 17.514 merțe; seară – 28089 merțe; orz – 625 merțe; ovăz – 11268 merțe; porumb – 89.289 merțe; fasole – 830 merțe; cartofi – 19696 merțe; sfeclă – 269 merțe; varză 184.285 căpățâni; vin – 6133 vedre; fân – 19560 chintale; paie –

38. Arh. Naț. Deva fondul Inspectoratul geologic și minier Deva (anii 1855 – 1867)

39. Arh. Naț. Deva, fondul Prefectura județului Hunedoara, Prețuri, dosar 2/1860, f. 1–3. Pentru ușurarea calculului unităților de măsură menționăm că un iugăr este egal cu 0.575 ha, o merță cu 0.06m³, iar un zentner (chintal) cu 56,006 kg!

30670 chintale; Se mai obțineau lână 479 chintale; unt – 295 chintale; brânză – 298 chintale; ceară – 49 chintale; din păduri se exploatau 6770 stânjeni lemn de esență tare și 2337 stânjeni lemn de esență moale.

Valoarea producției agricole și animaliere era de 383.587 florini și 37 creițari din care se plătea ca impozit agricol o sumă de 20.796 florini și 74 creițari. Existau, de asemenea, 11.065 cornute, 14.572 oi, 1569 capre, 6275 porci⁴⁰. Numai peste un an, în satele cercului Orăștiei, se înregistra o creștere spectaculoasă a numărului de animale. Au fost trecute în scripte 13.333 capete de bovine și cabaline, 17.431 oi, 6771 porci⁴¹.

Pădurile, din care se exploata lemnul pentru construcții, cherestea etc., ocupau o importantă suprafață în comitatul Hunedoara. În 1855 numai în localitățile cercurilor Deva și Hațeg în hotarul cărora se aflau păduri, suprafața pădurilor era repartizată astfel: în localitățile subcercului Deva – 3713 iugăre; în subcercul Hășdat – 13.612 iugăre; în subcercul Chimindia – 2.839 iugăre; subcercul Demsuș – 2.801 iugăre⁴².

Tot în 1859 în cercul Deva, compus din 2 târguri – Deva și Dobra – și 59 de sate, cu un număr de 24119 locuitori (11967 bărbați și 12152 femei) alcătuiind 5681 familii⁴³, suprafața agricolă era de 51.701 iugăre și 336 st. pătrați; podgoriile ocupau 5396 iugăre și 442 st. pătrați livezile și grădinile 8816 iugăre și 375 st. pătrați; fânețe – 5217 iugăre și 413 st. pătrați; rezultă o suprafață totală a terenului arabil și nearabil de 108470 iugăre și 203 st. pătrați.

Producția agricolă obținută era de 23.423 merțe de grâu; 37970 merțe de secară; 15726 merțe la ovăz; 64860 merțe la porumb; 8168 merțe la cartofi; 68770 căpățâni varză; 593 merțe la sfecă; 3110 merțe la fructe; 1898 găleți de vin; 45230 chintale de fân; 17296 chintale de paie. Se mai produceau 851 chintale de cânepă; 62 chintale ulei; 47 chintale de miere; 26 chintale de ceară; unt 411 chintale; 262 chintale de brânză; 13590 stânjeni de lemn din păduri. Toată această producție agricolă și neagricolă avea o valoare de 340296 florini și 50 creițari, din care se rețineau pentru impozitul agricol 13.749 florini și 80 creițari. Numărul vitelor era de 973 cai, 15204 bovine, 11610 oi, 944 capre și 9550 porci⁴⁴.

Tabelele statistice din perioada respectivă menționează un mare număr de mici meserii și meșteșuguri. De pildă în cercul Deva erau enumerați 6 măcelari, 9 morari, 5 brutării, 12 hangii, 1 farmacie, 2 frizerii, 18 muzicanți, 10 croitori și 5 cizmari – pantofari⁴⁵. În subcercul Geoagiu, apar consemnați 2 măcelari, 164 mori, 20 pescari, 19 cuptoare de ars cărămida, 28 muzicanți, 3 croitori, 4 pantofari, 2 tâmplari, 120 zidari și 11 cărăuși, la care se adaugă 123 corăbieri care transportau sarea pe Mureș⁴⁶.

40. Idem, Prefectura Orăștie, dosar 33/1859, f. 1–2.

41. Ibidem, dosar 34/1859, f. 10.

42. Arh. Naț. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, Cercul deva, dosar 7/1855, f. 199–209.

43. Idem, Prețuri, dosar 2/1860, f. 1–3.

44. Ibidem, f. 4–7.

45. Ibidem, f. 14–16.

46. Ibidem, f. 110–112.

Sigur că aceste produse obținute în agricultură, în creșterea animalelor, în meșteșuguri trebuiau valorificate. Ca urmare se constată intensificarea schimburilor comerciale în perioada 1849-1867 în comitatul Hunedoara în cadrul unor forme tot mai organizate și care se periodicizează. Este vorba de târgurile săptămânale și anuale care se țin la o dată fixă și despre care vorbesc nenumărate documente de epocă⁴⁷.

Banul este tot mai căutat în activitatea de schimb ceea ce face ca în cadrul comerțului să se manifeste tot mai puternic aspecte ale modului de producție capitalist. Pentru ușurarea deplasărilor în localitățile unde se țineau târgurilor se observă o tot mai mare preocupare pentru îmbunătățirea căilor de comunicații. Statul devine interesat pentru că arendarea vămilei de drumuri prin licitații publice îi asigura venituri importante⁴⁸. Concurența, specifică modului de producție capitalist începe să se manifeste tot mai pregnant și statul se vede nevoit să stabilească prețurile mărfurilor pe piață pentru a împiedica activitatea speculanților care dijmuiau veniturile statului în folosul propriu⁴⁹. Încet, dar sigur în toate domeniile de activitate se poate observa afirmarea modului de viață capitalist și în comitatul Hunedoara.

În concluzie putem spune că, după revoluția de la 1848/1849, în perioada care a urmat până la dualismul austro – ungar, viața economico – socială a comitatului Hunedoara a cunoscut o curbă ascendentă, exceptând bineînțeles, primul deceniu de după revoluție când Curtea de la Viena a guvernat provinciile imperiului austriac într-o manieră autoritară încercând să păstreze vechea stare de lucruri. Dar revoluția de la 1848/1849 zdruncinase prea puternic temeliile statului feudal pentru a mai permite reîntoarcerea la vechea stare de lucruri.

47. Arh. Naț. Dava fondul Prefectura județului Hunedoara, Prefectura Orăștie dosar 5/1860, f. 1–110.

48. Ibidem, Prețuri, dosar 2/1860, f. 1–85.

49. Ibidem, dosar 41/1854, f. 1–13.

***DIE SOZIAL-ÖKONOMISCHE SITUATION DES
KOMITAT HUNEDOARA IN DER PERIODE 1849-1867***

Zusammenfassung

Die zweite Hälfte des 19-ten Jahrhunderts bedeutete vielen Agitationen in das sozial – ökonomische und politische Leben für den Komitat Hunedoara in der Periode 1849-1867.

Dieser Aufsatz zeigt, auf Grund der zahlreichen Urkunden, das Leben und die schwere Arbeit der Bewohner des Komitat Hunedoara, die Arbeit der rumänischen Bevölkerung aus diesem Komitat, die kapitalistischen Beziehungen nach der Revolution aus 1848/1849 in Siebenbürgen; man sieht den sozial – politischen Kampf gegen den österreichisch kaiserlichen Autoritäten und gegen die Grundherrn der rumänischen Bevölkerung für politisch und nationale Rechte und für ökonomischen Fortschritt.

ANEXĂ

1851 Iulie 22, Hărău. Plângere a locuitorilor din Hărău (comitatul Hunedoara) către Carol de Schwarzenberg, guvernatorul Transilvaniei, în care se relatează despre abuzurile comise, împotriva lor, de către posesorii de pământ maghiari din Hărău.

Documentul original se află la Arhivele Naționale Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, Cercul Deva, f. 108–109.

Scrisorile Domniei Princesse și Gubernator
Domniei noastre înalte domnie!

Mai întru încredere, decând ne am pomenit
noi, părinți, mări și tremori, noștri, ne
am pomenit făcând întru ba, robota, în
profesori din țară, - carori, ca potăi
le am făcut o di în săptămână de lucru
peste an întru o di de zile cu muncă
noastră, - afare de această dile, întru la
seceră, la culcu de câmp, și în culcu de
câmpuri nu mi s-au știut, muncile noastre
au fost și la molișu câmp, la țorșu,
la câmpu grîului, și la culcu de mărășă,
la bogatu câmp, în apă, și la țorșu dintră
și la țorșu și în țorșu tot ne lăsată
acuma s-au știut profesori magiari de
aici adușă noastră, și ne cantă de țelășă, țorșu,
țorșu, și facem întru, s-au se știu de
noștri, și din țorșu, de vreme ce noi amemoria
humană ne am pomenit ca potăi făcând
profesorilor de aici robota duple pînă la
noștri ce am știu o di în săptămână, pe de
lucru muncilor noastre ce ne lăsată la
șorșu, precum am indicat mări știu, ca
omni în țelășu, ca grădini închise, și pome,
- țorșu, și grădini publice supuș, țelășu,
noștri, cu lacrimi ne rugăm, se se milostivire
cu ochi părintești a cantă țorșu noi, și țorșu,
- țorșu a țorșu ca profesori de aici ca țorșu
noștri...

ca multe rețete mari; ce or fost în vreme
 revoluției, pe cari în vremea noastră îi vom și arde
 după pasivitate, - fere de dreptate pre
 din amosile noastre cele vechi, și nu ne exten
 - be, - fere se fim și noi, și dăm și îndrept
 la scaun de judecată, piercându-l ceren
 se avem pace, și liniște; mai înalte aștept
 gratoasă ordinecine rămânem.

și Serenitate V. V.

umiliți servi.

- * Lobontin Mihai. Serg.
- * Hurbarin Ion.
- * Sosan Georgie.
- * Albu Alexandru.
- * Lobontin Cula.
- * Herajan Georgie.
- * Pojenari Dănu.
- * Pascariu Georgie.
- * Cismău Ion.
- * Goga Cula.
- * Albu Dumitru.
- * Albu Ion. și caia lui V.
- lecitori în Hareu.

V. 17248.
M. CG

Preminentei Sre
Principelui Carolu de
Schwarzenberg, Domnului
Gubernator C. R. Civilu,
si Militarilor in Transilvania
cu cea mai profunda vene-
ratune.

umilita suplica.

393

ai 5599/5599
a 586/889

adunatura Subscrisilor.